ZENDEGI-SALAM
ضمیمه روزنامه خراسان
زندگی سلام
دوشنبه ● ۱۸ دی ۱۴۰۲
۲۵ جمادی الثانی ۱۴۴۵ ● ۸ ژانویه ۲۰۲۳
شماره ۲۱۴۰۲
۲۶۲۱

مرد عنکبوتی و عنکبوت‌هایش!

گفت‌وگو با «علیرضا زمانی» که کارش پیدا کردن گونه‌های جدید و ناشناخته عنکبوت‌ورده‌بندی جانوری است و کتاب «راهنمای میدانی عنکبوت‌ها و عقرب‌های ایران» را هم نوشته است

اکرم انتصاری | روزنامه‌نگار

پرونده

در دنیایی که «آراکنوفوبیا» یا «عنکبوت‌هراسی» یک فوبیای جهانی است، شناختن آدم‌هایی که با عنکبوت‌ها رفیق هستند و همیشه و همه‌جا به‌دنبال پیدا کردن عنکبوت هستند، بامزه و جالب و البته عجیب است. «علیرضا زمانی» یکی از این آدم‌هاست. او یک دهه هفتادی است و می‌شود گفت از کودکی فالوئر عنکبوت‌ها بوده است و برای شناخت آن‌ها از باغچه خانه تا مکاتبه با جانورشناس‌های دانشگاهی پیش رفته‌است. او کارشناسی زیست‌شناسی گرایش علوم جانوری، کارشناسی ارشد بیوسیستماتیک جانوری را از دانشگاه تهران و دکتری تحقیقات و تنوع زیستی خود را از دانشگاه تور کوفنلاند گرفته‌است. خودش می‌گوید تخصص اصلی‌اش رده‌بندی و جغرافیای زیستی عنکبوت‌هاست. به‌خصوص عنکبوت‌هایی که در خاورمیانه و آسیای مرکزی پراکنش دارند. این عنکبوت‌شناس ۳۰ ساله علاقه زیادی به کشف گونه‌های جدید و ناشناخته عنکبوتیان دارد. تا به‌حال حدود ۲۰۰ گونه جانوری عنکبوتیان را از کشورهای مختلف و البته ایران توصیف و نام‌گذاری کرده‌است و الان هم به‌عنوان محقق تنوع‌زیستی دانشگاه تور کوفنلاند مشغول پژوهش است. با او درباره ویژگی عنکبوت‌ها و جذابیت‌های رشته عنکبوت‌شناسی گفت‌وگو کردیم.

در زندگی سلام امروز بخوانیم:

۲ ۱۰ اشتباه هنگام استحمام

۳ نامرئی‌ترین عامل طلاق
مدیرکل مشاوره سازمان بهزیستی درباره عمده مشکلات زوج‌ها که به دلیل آن تصمیم به طلاق گرفته‌اند، به عواملی اشاره کرده که در آن بین بی‌توجهی به همسر با بقیه کمی متفاوت است

۳ فاش شدن ویژگی‌های شخصیتی با نحوه مشت‌کردن دست‌ها

۴ طنز | عجایب تیم ملی در جام ملت‌ها

یک عنکبوت ناشناخته مسیرم را تغییر داد

به‌احتمال زیاد اولین سوال شما هم این است که چرا عنکبوت‌شناسی؟ مگر عنکبوت چه ویژگی خاصی دارد؟ دکتر زمانی این‌طور پاسخ می‌دهد: «علاقه من به عنکبوت‌ها به دوره کودکی برمی‌گردد زمانی که ۶، ۷ سال داشتم و بیشتر وقتم را با پیدا کردن و جمع‌آوری جانوران مختلف و موجودات زنده در باغچه حیاط و اطراف خانه‌مان می‌گذراندم. بین آن موجودات، عنکبوت‌ها برای من جذابیت بیشتری داشتند. به عنکبوت‌ها و رفتارشان نگاه می‌کردم، به ویژگی‌های ظاهری و تفاوت‌هایی که با هم دارند و همه آن‌ها را یادداشت می‌کردم. چند سال بعد اتفاقی، یک گونه عنکبوت را پیدا کردم که زهرش از نظر پزشکی برای انسان خطرناک است. در اینترنت بین مقاله‌ها جست‌وجو کردم، با چند جانورشناس دانشگاهی مکاتبه کردم و فهمیدم این گونه از عنکبوت تا به حال گزارش نشده است. بعد هاوقتی دبیرستان می‌رفتم به توصیه دبیر زیست‌شناسی‌ام، تصمیم گرفتم عنکبوت‌شناسی را به شکل حرفه‌ای مطالعه کنم. برای همین وارد رشته زیست‌شناسی شدم. حالا چرا عنکبوت‌ها؟ آن‌هایکی از بزرگ‌ترین گروه‌های زیستی از بین راسته‌های جانوری از نظر تعداد گونه‌ها و در ردیف ششم قرار می‌گیرند. بیش از ۵۱ هزار گونه عنکبوت در دنیا شناسایی شده است و تخمین زده می‌شود که شاید بیش از ۱۲۰ هزار گونه باشند چون هنوز گونه‌های زیادی مانده که باید شناسایی شوند. تنوع زیادی در رنگ، اندازه و نحوه زندگی در آن‌ها دیده می‌شود. برای مثال اندازه بدن کوچک‌ترین عنکبوت دنیا کمتر از ۰/۴ میلی‌متر است که در کلمبیا زندگی می‌کند. بزرگ‌ترین عنکبوت دنیا در لائوس است که با احتساب پاهایش بیش از ۳۰ سانتی‌متر است یا سنگین‌ترین آن‌ها از آمریکای جنوبی است که به ۱۷۰ گرم هم شاید برسد. عنکبوت‌ها تاریخچه تکاملی قوی دارند و بیشتر فسیل‌هایشان از دوره کرتاسه به جلو است. همین‌طور بلندارتفاع‌زیست‌ترین جانور دنیاست که تقریبا دایم در ارتفاع بالا زندگی می‌کند.»

وای! ما از عنکبوت‌ها می‌ترسیم

این عنکبوت‌شناس دهه هفتادی می‌گوید شغل عنکبوت‌شناسی برای مردم خیلی جالب است چون به‌طور معمول با کسی که کارش کشف گونه‌های عنکبوتیان باشد، ملاقات نمی‌کنند. برایشان جالب است که این شغل وجود دارد و به خاطر این که عنکبوت‌هراسی یکی از شایع‌ترین انواع جانورهراسی‌ها در دنیاست و بخش زیادی از مردم با آن درگیر هستند، برای خیلی‌ها قابل درک نیست که یک فرد ممکن است زندگی خودش را وقف مطالعه در این‌باره کند. او واکنش مردم را وقتی می‌فهمند او یک عنکبوت‌شناس است، این‌طور توصیف می‌کند: «بیشتر می‌ترسند، وقتی صحبتش پیش می‌آید و بیشترین واکنش وقتی شغلم را می‌فهمند، این است که وای! ما خیلی از عنکبوت‌ها می‌ترسیم. متاسفانه بیشتر واکنش‌ها بین انسان و عنکبوت از نوع ترس و انزجار است. در حالی که به طور کلی عنکبوت‌ها آسیبی برای انسان ندارند. از بین ۵۰ هزار گونه عنکبوتی که تا الان شناسایی شده‌اند، زهر حدود ۳۰۰ گونه می‌تواند برای انسان خطرناک باشد. حتی همین گونه‌ها ممکن است سال‌ها در اطراف منازل زندگی کنند و به انسان هیچ آسیبی نرسانند. حتی موردی گزارش شد که چند هزار عنکبوت از یک گونه خطرناک را از یک خانه جمع‌آوری کردند بدون این که هیچ نوع گزشی برای یکی از اعضای آن خانواده پیش آمده باشد.»

قیافه عنکبوت را دوست ندارند پس می‌کشند!

بیشتر کسانی که از عنکبوت‌ها می‌ترسند و آن را می‌کشند ترسی از گزش یا آسیب ندارند بلکه صرفا می‌ترسند یا از عنکبوت‌ها خوش‌شان نمی‌آید چون عنکبوت هستند. این‌ها یک سری دلایل روان‌شناسی دارد؛ این که بیشتر عنکبوت‌ها رنگ قهوه‌ای یا تیره دارند بدن‌شان پشمالو و تعداد پاهایشان زیاد است. سریع رفتار می‌کنند، حرکت‌شان بعضا غیرقابل پیش‌بینی است و فرم پاهایشان زاویه‌دار است و انسان‌ها فرم انحنادار را ترجیح می‌دهند. از زمانی با این مقدمه درباره این که چرا مردم به محض دیدن عنکبوت حتی اگر کوچک باشد، آن را می‌کشند، می‌گوید: «عنکبوت‌ها اگر در خانه ما باشند صرفا دارند برای لانه خودشان تور می‌بافند، در همان تور زندگی می‌کنند و از آن خارج نمی‌شوند. حداقل عنکبوت‌هایی که تورساز هستند خارج از محیط تور نمی‌توانند شکار کنند در نتیجه برای ما مشکلی ایجاد نمی‌کنند. برای همین بهتر است با آن‌ها مهربان‌تر رفتار کنیم. بد نیست بدانیم از کیسه تخم هر عنکبوت ممکن است چند ده یا چند صد بچه عنکبوت بیرون بیاید اما تعداد خیلی کمی از آن‌ها شاید زیر ۱۰ تا به سن بلوغ برسند. در نتیجه کاش با آن‌ها مهربان‌تر باشیم.»

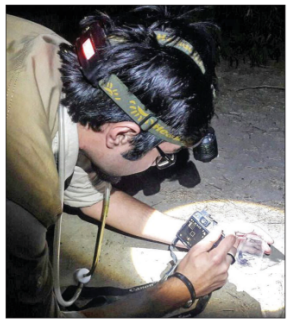

تنها موقعیت شغلی‌ام دانشگاه و مراکز تحقیقاتی است

رشته کم بود که رفتی جانورشناسی؟ هیچ رشته‌ای قبول نشده رفته جانورشناسی! دانشجویان و دانش‌آموخته‌های جانورشناسی از این جمله‌ها زیاد می‌شنوند. از زمانی درباره اهمیت این رشته می‌پرسم که می‌گوید: «رشته جانورشناسی به صورت کلی شاخه‌ای از زیست‌شناسی است که با مطالعه جانوران زنده و منقرض‌شده سروکار دارد. آناتومی، فیزیولوژی، ترکیب‌شناسی، ژنتیک، اکولوژی و تمام ویژگی‌هایی که به جانوران بر می‌گردد زیرمجموعه این رشته هستند و افراد ممکن است در یک حوزه به خصوص از جانورشناسی متمرکز شوند. به عنوان مثال رشته خودم رده‌بندی جانوری است که به آن «تاکسونومی» (آرایه‌شناسی) می‌گویند که با رده‌بندی موجودات زنده در ارتباط است. متاسفانه در ایران جانورشناسی هنوز به جایگاه خودش نرسیده است. این رشته ممارست، پشتکار و صبوری زیادی می‌خواهد. کسب درآمد در آن مشکل است چون برای پروژه‌های آن حداقل وقتی تعریف‌می‌شوند دیدگاه عملکردی نیست و همیشه یک سوال هست که خب چه فایده‌ای دارد. به‌همین دلیل جانورشناسان و پژوهشگران به خاطر خود علم به سراغ این رشته می‌روند. برای مثال من تنها موقعیت شغلی که دارم مربوط به دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی است و به همین دلیل، زیاد روی آن‌ها سرمایه‌گذاری نمی‌شود. اما جانورشناسی رشته مهمی است و با این که ذات علوم پایه دارد ولی در موارد زیادی مانند تاکسونومی به اقتصاد، حل مسائل جنایی و کشاورزی کمک کرده‌است و باعث شده پول‌های زیادی هدر نرود.»

روی بعضی گونه‌ها اسم هنرمند یا اسم ایرانی می‌گذاریم

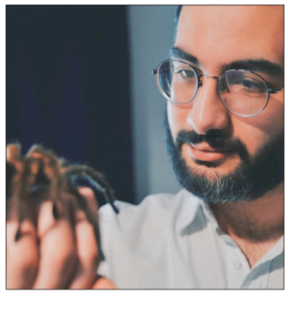

«نام‌گذاری جانوران از یک سری قواعد پیروی می‌کند که این مجموعه قوانین در (International Code of Zoological Nomenclature) یا به اختصار ICZN ذکر شده است. در مورد انتخاب نام گونه‌ها تقریبا می‌شود گفت دست محققان در این زمینه باز است و می‌توانند هر اسمی که می‌خواهند روی گونه جدیدشان بگذارند. صرفا این اسم نباید جنبه توهین‌آمیز داشته باشد. من عنکبوت‌هایی را که شناسایی کردم به روش‌های مختلفی نام‌گذاری کردم؛ خیلی‌ها را به خاطر محلی که آن را در آن کشف کردم، یک جا به خاطر یک ویژگی ظاهری مشخص یا زیستگاه خاصی که داشته است، بعضی از عنکبوت‌ها را به اسم افرادی که به نوعی به جانورشناسی کمک کردند و حتی اسم هنرمندان. البته بعضی گونه‌ها را بر اساس اسامی ایرانی نام‌گذاری می‌کنیم که این ایده بعد از ما در کشورهای دیگر هم رایج شد و از آن استفاده کردند.»

عنکبوت‌های عجیب و غریب ایرانی

«مطالعات علمی من روی عنکبوت‌های ایران ۱۰ سال پیش شروع شد و ما طی یک دهه توانستیم تعداد گونه‌های شناخته شده را دو برابر کنیم. حدس خود من این است باید تعداد عنکبوت‌های ایران بیش از ۲ هزار گونه باشد؛ و هنوز به کمتر از نصف آن چه واقعا در طبیعت ایران وجود دارد، نرسیدیم. در مطالعاتمان حدود ۱۵۰ گونه را برای اولین بار به دنیای علم معرفی کردیم. می‌خواهم یک سری ویژگی جالب از عنکبوت‌های ایرانی را بگویم. برای مثال در ایران عنکبوتی داریم که غاری است و برای زندگی در غار و فق‌پذیری پیدا کرده. به‌طور کلی فاقد چشم است، بدنش رنگدانه ندارد و پاهایش کشیده است. گونه دیگری داریم که نمونه‌های آن را از ناحیه جزرومدی خلیج فارس و دریای عمان جمع‌آوری کردم. این گونه تمام دوره زندگی خودش را درون حفره‌های مرجان‌های شکسته می‌گذراند. وقتی آب بالا می‌آید دریچه حفره خودش را می‌بندد تا آب وارد نشود و یک حباب شکل بگیرد و وقتی جزر می‌شود از آن حباب بیرون می‌آید. عنکبوت‌هایی هم داشتیم که از نظر پراکنش جالب هستند. گونه‌ای در شرق ایران وجود دارد که بیش از ۴ هزار کیلومتر با نزدیک‌ترین خویشاوند شناخته‌شده خود (در کنیا) فاصله دارد. عنکبوت‌هایی داریم که در کویر لوت زندگی می‌کنند و دمای زیستگاه‌شان بیش از ۸۰ درجه سانتی‌گراد است. گونه‌ای داریم که با احتساب پاهایش علاوه بر بزرگ‌ترین عنکبوت ایران، در خاور میانه هم بزرگ‌ترین است و در جنس ماده به حدود ۱۵ سانتی‌متر می‌رسد. در کل تنوع خوبی از عنکبوت‌ها در ایران داریم و خیلی خیلی در این زمینه جای کار و مطالعه است.»

این‌ها صحبت‌های زمانی درباره عنکبوت‌های ایران و ویژگی‌شان است.

عنکبوت‌ها محترم و دوست‌داشتنی هستند!

شاید اسم عنکبوت بیوه سیاه را شنیده باشید. عنکبوتی که زهر آن ۱۵ برابر مرگ‌بارتر از مارزنگی است و گونه‌هایی از آن در ایران هم گزارش شده‌است. این عنکبوت زمانی سلاح‌ش را استفاده می‌کند که فکر کند واقعا در جایی گیر کرده و راه فرار ندارد. از این عنکبوت‌شناس پرسیدیم این موجودات چه‌زمانی ترسناک می‌شوند و آیا در موقعیتی بوده است که واقعا از عنکبوت‌ها بترسد؟ پاسخ او این است: «به نظرم عنکبوت‌ها هیچ وقت ترسناک نمی‌شوند. ترس زمانی پیش می‌آید که از ناآگاهی بیاید. اگر ما یادبگیریم که چه این موجودات را دوست داشته باشیم چه دوست نداشته باشیم، موجوداتی هستند که در اطراف ما وجود دارند این ترس کمتر می‌شود. برای مثال تخمین زده می‌شود کمتر جایی در خشکی است که بیشتر از ۳ متر با عنکبوت فاصله داشته باشید و آن‌ها همیشه در اطراف ما هستند. به‌جای این که از عنکبوت‌ها بترسیم، فرار کنیم یا بکشیم بهتر است یادبگیریم و بیشتر بدانیم. حداقل چیزی که تجربه من نشان داده، این است که اگر ما راجع به این موجودات و زندگی‌شان یاد بگیریم و آن‌ها را بشناسیم خیلی سریع حس ترس و انزجارمان اگر به عشق و علاقه تبدیل نشود حداقل به شگفت‌زدگی منجر می‌شود. آن وقت می‌توانیم با مسالمت در کنارشان زندگی کنیم و از بودن‌شان کنار خودمان لذت ببریم و دیگر حس تنفر و انزجار را نداشته باشیم تا امروز در موقعیتی گیر نکردم که از آن‌ها بترسم چون موجودات بسیار دوست‌داشتنی و محترمی هستند.»